

УДК

О. І. Олексюк,
к. е. н., доцент, докторант кафедри економіки підприємств,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана"

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРІОРИТЕТИ РЕЗУЛЬТАТИВНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ У ГЛОБАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті досліджуються тенденції та механізми сучасного розвитку світової економіки, розкриті особливості зростання економічних систем розвинутих держав, країн що розвиваються чи перебувають на етапі трансформації економічних систем. На основі загальних макроекономічних показників та пропорцій виділені найбільш важливі сфери національної економіки.

The article had explored tendencies and mechanisms of modern world economic development, exposed growth features of the economic systems in the developed countries, countries that developing or transforming their economic systems. Based on the general macroeconomic indexes and proportions had selected most essential spheres of national economy.

Ключові слова: валова додана вартість, інноваційний розвиток, соціально-економічний розвиток.
Keywords: gross value added, innovative development, socio-economic development.

ВСТУП

Однією з ключових особливостей сформованого інформаційного типу суспільного виробництва визнається домінування сфери послуг над сферою промислового виробництва у структурі валового національного продукту та валової доданої вартості. Основна частка валового національного продукту світової економічної системи формується у розвинутих країнах світу. Фактично, понад 70% усіх економічних благ виробляється незначною кількістю найбільш розвинутих країн, що свідчить про потужність їх економічних систем. До числа цих економічних "супердержав" входить ряд країн та окремі регіональні утворення.

Формуючи національну стратегію соціально-економічного розвитку, Україна повинна враховувати не тільки регіональні тенденції змін, але й загальний геополітичний контекст. Здатність адекватно сприймати власні можливості, розуміти сформовані структурні пропорції національної економіки мають створити основу для постановки реальних і досяжних стратегічних цілей, деталізувати їх до рівня конкретних заходів оперативного характеру.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Різноманітність національного соціально-економічного розвитку, яка має місце в державних концепціях останнього десятиліття, а особливо у конкретних програмах їх практичної реалізації, супроводжується втратою по-

тенціалу розвитку національною економікою. Зважаючи на значний масштаб та інертність економічної системи України, мова не може вестись про зміну макроекономічних цільових орієнтирів в межах хоча б одного десятиліття, або ж у протилежному випадку втрачається сенс розробки довгострокових програм тому що вони скоріше за все будуть скориговані протягом наступних 2—3 років.

Вважаємо, що слід дещо змінити ставлення політиків, економістів різних рівнів до розробки таких фундаментальних документів, як програми розвитку економіки в цілому чи її окремих галузей. На наше переконання, всі документи такого роду повинні базуватися на чітких економічних залежностях від внутрішніх чинників, регіональних і глобальних тенденцій. Відповідно, зміни до таких державних рішень потребують чи не більш масштабних економічних досліджень, ніж власне їх безпосередня розробка.

МЕТА ТА ЦІЛІ РОБОТИ

Метою даного дослідження є розкриття світових механізмів економічного зростання, джерел формування багатства різних націй світу, а також визначення на цій основі ключових резервів підвищення добробуту населення України. Слід зазначити, що у цій роботі акцент зроблено на аналізі суто економічних факторів національного зростання, не применшуючи при цьому ролі інших складових (соціальних, екологічних тощо).

РЕЗУЛЬТАТИ

Безперечно, найбільш потужними економічними системами володіють США, єдина економічна систем ЄС, азійські економічні системи Японії, Китаю. Фактично структура та особливості діяльності економічних систем цих держав втілюють кращий досвід розвитку, виступають еталонами майбутнього розвитку національної економічної системи, хоча і у значно віддаленій перспективі. Разом з тим основну частку у структурі ВВП розвинутих країн формує сфера послуг. Натомість як у країнах, що розвиваються значну частку займає сільське господарство та промисловість. Такі пропорції, безперечно, виступають наслідком різних стратегій економічного розвитку, результатом використання різних резервів зростання (природних ресурсів, дешевої робочої сили тощо), але незалежно від цього вони характеризують існуючу сьогодні природу економічних процесів. Найбільша частка економічних благ і результатів формується у сфері нематеріального виробництва, у галузях невиробничого характеру.

Досліджуючи структуру валової доданої вартості ЄС, можливо у найбільш загальному вигляді виділити основні сфери-джерела успішного економічного розвитку у довгостроковій перспективі, що повинно стати пріоритетом національного розвитку (рис. 1).

Таким чином, узагальнюючи представлені на діаграмі пропорції, слід зазначити, що протягом 2004—2007 рр. спостерігається відносна стабільність пропорцій, разом з постійним зростанням ВВП ЄС зі щорічним темпом у 6,5—7%. Відзначимо, що ВВП на душу населення зростає дещо швидшими темпами у 8,5% (аналогічний середній показник за розвинутими країнами становить за цей же період 5,3%), але цей факт слід трактувати з урахуванням демографічних тенденцій у регіоні. Так чи інакше, стабільність у структурі валової доданої вартості при стабільному зростанні ВВП еконо-

мічної системи (а також при збільшенні його розміну на душу населення) дозволяє говорити про прогресивність її розвитку, раціональність сформованих пропорцій. У структурі валової доданої вартості країн ЄС станом на 2007 р. 71,2% формується у сфері торгівлі і послуг, тобто невиробничій сфері, що характерно для високорозвинутих економічних систем, які розвиваються за інноваційно-інформаційною моделлю.

Показовим є той факт, що при значній частці промислового капіталу у РФ як джерела виробництва економічних благ його вплив на динаміку ВВП негативний. Вказана ситуація, на наш погляд, характерна і для України, яка історично отримавши потужний промисловий сектор, фактично сьогодні не здатна результативно ним управляти, розвивати чи хоча б забезпечити ефективне його функціонування за сучасних умов діяльності. Азійські економічні системи, які сьогодні демонструють найвищі темпи розвитку, використовують різні джерела такого динамічного розвитку. Наприклад, ключовим фактором зростання ВВП Китаю виступає потужний промисловий капітал, хоча початковим стимулом слід вважати інтенсивне використання ресурсної моделі розвитку, а саме дешевої робочої сили. На поточний момент часу для цієї країни ера ресурсного розвитку закінчилася — багато світових транснаціональних корпорацій перенесли свої виробничі підрозділи до Азії і значною мірою до Китаю. Сьогодні з позицій дешевизни робочої сили першість тримає Республіка Корея, де основна частка зростання ВВП забезпечується саме на цій основі. На жаль, нам не вдалося виділити вплив аналогічних факторів на економічні системи розвинутих держав світу та країн ЄС, але вважаємо, що аналіз структури доданої вартості, проведений вище за текстом дещо компенсує вказаний недолік.

Крім домінування нематеріальної сфери у світовому ВВП та забезпеченні добробуту окремих країн, наступною ознакою сучасності слід вважати зростання рівня включеності окремих держав до глобальних економічних процесів. Рівень інтегрованості економіки певної держави дозволяє полегшити доступ до світових товарних ринків, до ринків сусідніх держав, до джерел природних ресурсів, прискорити поширення інновацій, трансферт технологій тощо. Але разом з цим глобалізація несе з собою ряд проблем та труднощів для менш розвинутих гравців світової економіки. Основними індикаторами рівня залученості економіки окремої країни у глобальні економічні процеси виступає частка зовнішньоекономічних операцій у структурі ВВП. Проведені дослідження дозволяють засвідчити, що у країн ЄС у сфері виробництва товарів

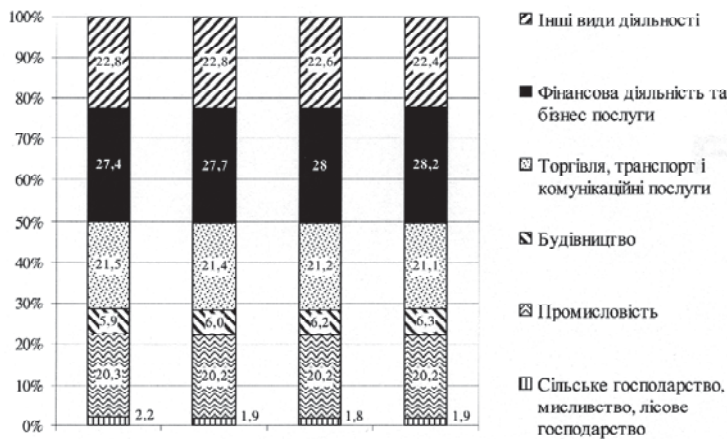

Рис. 1. Структура валової доданої вартості ЄС у 2004—2007 рр.

за 2004—2007 рр. приріст зовнішньоекономічних операцій зріс на 1,93%, а у сфері надання послуг — на 0,4%.

Наслідком зростання зовнішньоекономічних операцій чи безпосередньою передумовою цього процесу слід вважати капіталопотоки в регіон і відтоки фінансових ресурсів з нього. Економіка України у складі власних стратегічних цілей розвитку орієнтується на залучення іноземних інвесторів і стимулювання соціально-економічного розвитку на основі трансферту технологій. Основна частка фінансових потоків концентрується у розвинутих країнах світу, саме вони виступають донорами і реципієнтами перетоків капіталу. Така ситуація свідчить про схильність розвинутих країн домінувати над менш розвинутими країнами світу через концентрацію фінансово-товарних потоків світової економіки. Відповідно, основними й найбільш ймовірними інвестиційними партнерами є підприємства та організації з країн ЄС, США, Японії, Китаю.

Зростання інтегрованості економічних систем окремих держав має наслідком, крім збільшення обсягів зовнішньоекономічних операцій, масштабів транснаціонального прямого інвестування, але й збільшення кількості та масштабів міжнаціональних корпоративних утворень, транснаціональних компаній. Зважаючи на те що об'єктом наших досліджень виступають саме економічні результати на рівні підприємства, слід приділити увагу саме цьому рівню аналізу. Фактично створення спільних підприємств виступає ніби втіленням на організаційному рівні процесів прямого іноземного інвестування, що, як вважається, супроводжуються інноваційними перетоками. Зростання масштабів злиття та поглинання компаній у тому чи іншому регіоні світу свідчить про по-

глиблення його економічної інтеграції, і навпаки.

Зростання обсягів транскордонних об'єднань підприємств повторює динаміку прямих іноземних інвестицій в той чи інший регіон. Протягом 2005—2007 рр. зафіксована стійка тенденція до зростання масштабів злиття та поглинання підприємств за усіма законами світу, але ситуація дещо змінилася вже у 2008 р. як наслідок загальносвітової фінансової кризи. Незважаючи на значні масштаби прямих іноземних інвестицій до України, які за розміром наближаються до іноземних інвестицій у економіку Російської Федерації, масштаби інтеграції на корпоративному рівні не збігаються у цих двох державах. Така ситуація свідчить про певну специфіку іноземного інвестування у національну економіку. Так, реалізація бізнес-проектів на території нашої держави не супроводжується організаційним включенням національних підприємств до глобальних виробничих систем, а обмежується лише механізмами проектного управління. Вважаємо, що інформація такого роду буде корисна для оцінки реальності можливостей включення національних підприємств до міжнародних виробничих мереж, регіональних інноваційних кластерів тощо. Разом з тим обсяги транскордонних об'єднань підприємств у країнах ЄС суттєво вищі, ніж у інших країнах вибірки, що свідчить про інтенсивні інтеграційні процеси формування єдиної регіональної економічної системи. Відзначимо також, що хоча масштаби притоків капіталу у азійські розвинуті країни є досить високими, обсяги транскордонних злиттів і поглинань незначні у цьому регіоні, що пояснюється традиціями ведення бізнесу в Азії, механізмами перехресного володіння акціями між компаніями, схильністю до замкнутості їх національних економічних систем (за виключенням Китаю).

Для поглиблення представленого аналізу капіталопотоків ми дослідили структуру джерел фінансування інвестицій підприємств, які домінують у тому чи іншому регіоні, незважаючи на вплив іноземного капіталу. Відзначимо, що представлена діаграма не має розподілу джерел фінансування інвестицій за національною приналежністю, а лише дає змогу оцінити рівень впливу прямих іноземних інвестицій на діяльність підприємств (рис. 2).

Таким чином, представлена діаграма дозволяє засвідчити домінування власних джерел фінансування інвестицій підприємств у всіх країнах світу. Крім цього видно залежність зростання частки власних джерел фінансових ресурсів від загального рівня розвитку економічних систем країн регіону, тоб-

Рис. 2. Джерела фінансування інвестицій підприємств у регіонах світу у 2004—2007 рр.

то чим бідніший регіон, тим більша частка внутрішніх джерел фінансових коштів у підприємств.

Зважаючи на поточний стан фінансової системи світу, що характеризується масштабними кризовими проявами, слід вказати на значну частку кредитних ресурсів у структурі фінансування інвестиційної діяльності підприємств та компаній розвинутих держав світу. Таким чином, можна вказати на механізм поширення кризових явищ з розвинутих країн на корпоративному рівні — втрата позикових джерел фінансування інвестиційних проектів підприємствами розвинутих країн призвела до згорання найбільш ризикових і найменш пріоритетних напрямків (з позицій потенційних доходів) їх розвитку, а внаслідок цього — вихід потужних іноземних партнерів з ряду регіональних партнерств у менш розвинутих країнах світу, інвестиційних процесів на неорганізованих чи немістких ринках. Слід вказати ще на один цікавий факт, про який ми вже згадували вище за текстом і котрий отримав своє емпіричне підтвердження у діаграмі рисунка — уникнення партнерства потужними міжнародними компаніями на регіональному рівні. З наведеної інформації чітко видно, що партнерство у структурі фінансування інвестиційної діяльності підприємств з країн, що розвиваються чи держав з перехідними економічними системами має дуже малу частку, у той час як обсяги прямих іноземних інвестицій у ці регіони достатньо великі і виявляють стабільну тенденцію до зростання.

На цій основі слід перейти до формування емпіричної бази порівняння економічних процесів та тенденцій їх змін в Україні, окремих галузей національної економіки та вітчизняних підприємств. Як зазначалося вище, економічні процеси в нашій державі фактично не можуть біти зіставленні з масштабами та структурою валових національних продуктів, з пропорціями

ми валової доданої вартості чи іншими показниками країн — світових лідерів. Відповідно до цього виникає об'єктивна необхідність розробки методики міжнародних порівнянь, формування вибірки країн найближчих сусідів (регіональна єдність умов розвитку та схожість геополітичних процесів), наближених за рівнем розвитку до України. Вважаємо, що використання саме таких орієнтовних макроекономічних орієнтирів розвитку української економіки здатне принести практичну користь для розробки національної стратегії розвитку.

Нами визначено країни наближеного до України рівня економічного розвитку, як найближчі економічні партнери та база для обґрунтованої розробки національних орієнтирів розвитку — Чехія, Румунія, Литва, Латвія, Естонія, Угорщина, Болгарія, Словачія, Словенія, Польща і, звичайно, Російська Федерація. Отже, для створення адекватного світовій ситуації масштабу та прийняття статистичної інформації щодо результативності діяльності української економіки, нами було сформовано три горизонти аналітичних порівнянь.

Розпочинаємо такого роду міжнародні зіставлення та порівняння з аналізу структури валової доданої вартості економічних систем країн нашої вибірки, що дозволяє говорити про макроекономічну ефективність їх функціонування. Основні резерви розвитку. Прогресивність сформованої структури галузей промисловості тощо. Отже, структура валової доданої вартості за 2006—2007 рр. представлена на рис. 3.

Таким чином, якщо в середньому за країнами ЄС сукупна частка сільського господарства, промисловості та будівництва не досягала й 30% загальної величини валової доданої вартості, то за менш розвинутими країнами і в Україні спостерігається дещо інша пропорція. У більшості країн вибірки частка вказаних секторів економіки значно перевищує 30%, за виключенням Латвії, яка з показником 25% найбільше відповідає середньоєвропейським пропорціям. Відповідно, частка сфери послуг і непромислових сфер бізнесу значно менша, що не дозволяє говорити про формування економічними системами цих країн інформаційного типу суспільного виробництва. Відзначимо також, що, згідно з представленою інформацією структура валової доданої вартості України найбільше схожа з пропорціями Румунії, за виключенням сфери фінансових послуг. Взагалі згаданий сектор національної економіки генерує, згідно з наведеними даними, найменше валової доданої вартості в Україні, ніж у будь-якій іншій державі вибірки. Така ситуація говорить, з одного боку, про досягнутий рівень розвитку фінансово-банківської системи, а з іншого — про характер її роботи.

Зважаючи на те, що ключовим фактором розвитку у глобальному масштабі, як доводи-

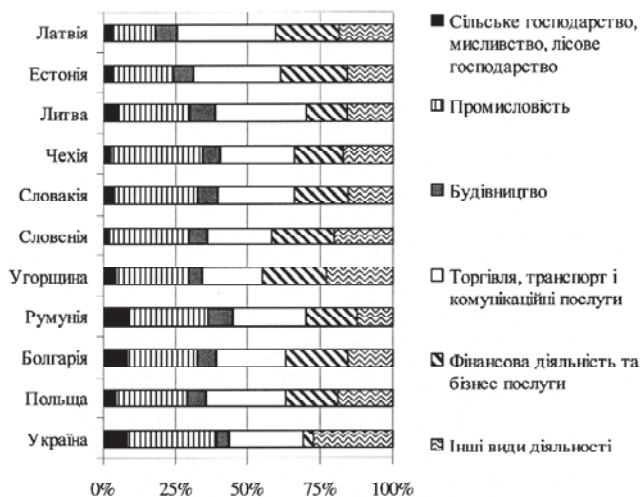

Рис. 3. Структура валової доданої вартості у 2006—2007 рр. за окремими країнами

лося вище, виступають чинники інноваційної природи, слід проаналізувати інноваційні процеси в розрізі країн вибірки. Для таких цілей у світовій статистиці використовується широке коло аналітичних індикаторів, але ми обрали тільки окремі з них, які, на наш погляд, будуть особливо корисними з позицій проблематики нашого дослідження (рис. 4).

Представлені на рисунку діаграми дозволяють засвідчити недостатню ефективність національних механізмів інноваційного розвитку. Наприклад, незважаючи на той факт, що Україна демонструє один із найвищих відсотків на дослідження та розробки серед країн вибірки, вона значно відстає від них за часткою інноваційних підприємств та відсотком валових інвестицій до валового національного продукту. Така ситуація, на наш погляд, свідчить про низький рівень результативності національних розробок, а саме про відсутність механізмів успішної комерціалізації інновацій. Взагалі за країнами вибірки найкращу динаміку інноваційного розвитку демонструють Естонія, Чехія і Словенія. Знову ж таки недостатній рівень розвитку фінансово-кредитних установ у нашій державі, про що йшлося вище, має наслідком найвищий показник фінансування інноваційних витрат за рахунок приватного капіталу, хоча в інших державах, крім позикових джерел, до таких проектів залучаються різного роду державні фонди.

Не викликає сумніву теза, що за умов інтенсивного інноваційного розвитку особливого значення набуває людський чинник, де-

мографічна ситуація в країні, життєвий рівень населення, його професійно-освітні характеристики тощо. З позицій окремих суб'єктів господарювання регіонального чи глобального масштабу діяльності всі ці складові дозволяють розглядати певну країну або в якості можливого виробничого майданчику, або в якості місткого ринку збуту. У найбільш загальному вигляді життєвий рівень населення, а значить опосередковано і його освітньо-культурний рівень прийнято оцінювати на основі динаміки та структури споживчих витрат. Вважається, що у розвинутих країнах витрати населення мають тенденцію до зменшення частки на товари першої необхідності та, відповідно, зростання витрат на культурні заходи, освітні послуги тощо. Додатково до цих міркувань зазначимо, що особливого значення для наших досліджень має характеристика та розуміння процесів споживання товарів у тій чи іншій країні.

Саме тому ми представили структуру споживчих витрат за країнами нашої вибірки на рис. 5.

Як видно з представленої діаграми, споживчі витрати населення в Україні суттєво відрізняються від середньоєвропейських витрат чи структури витрат у країнах нашої вибірки. Ключова відмінність полягає в тому, що населення України більшу частку власних доходів витрачає на товари першої необхідності. Така пропорція дозволяє говорити про недостатній рівень платоспроможності споживачів в Україні, низький життєвий рівень, а значить і актуальність цінових факторів конкурентної боротьби на вітчизняних товарних ринках. Так якщо в Європі споживачі витрачають близько 15,3% свого бюджету на продукти харчування, то в Україні аналогічна стаття споживчих витрат становить 51%. У країнах ЄС близько 1,1% бюджету населення витрачає на оплату освітніх послуг, що приблизно адекватно показнику України у 1,3%.

Вказані макроекономічні залежності та пропорції позначаються на ефективності та результативності діяльності підприємств та компаній різних сфер бізнесу. Дане твердження було початково обґрунтовано з теоретичних позицій, але потребує емпіричного підтвердження залежності між рівнем інноваційності розвитку тої чи іншої держави, культурою споживання товарів та традиційними індикаторами ефективності функціонування виробничо-комерційних систем (рис. 6).

Незважаючи на достатньо високу частку валової доданої вартості у структурі випуску продукції в Україні (28,9% у 2007 р.), продуктивність праці у нашій державі залишається однією з найнижчих. Така

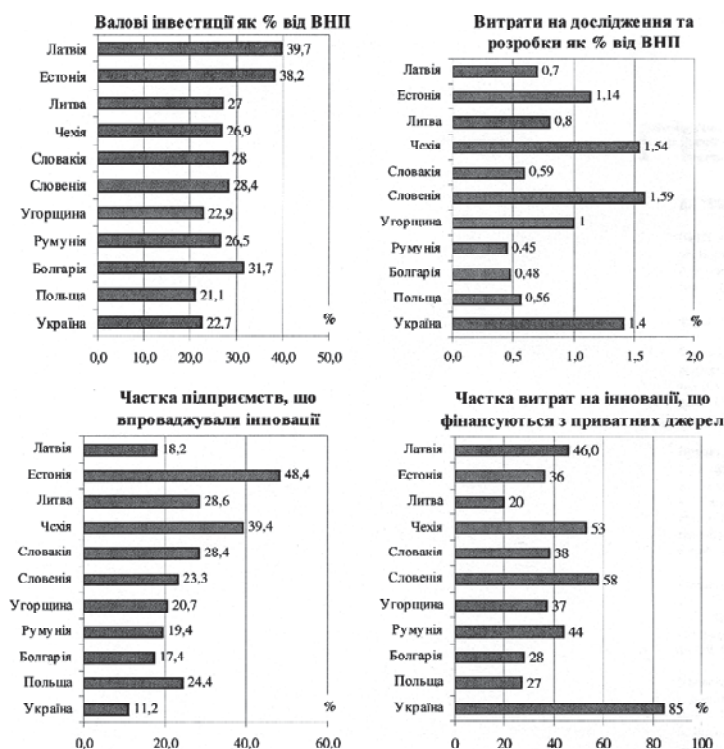

Рис. 4. Індикатори інноваційного розвитку країн у 2006–2007 рр.

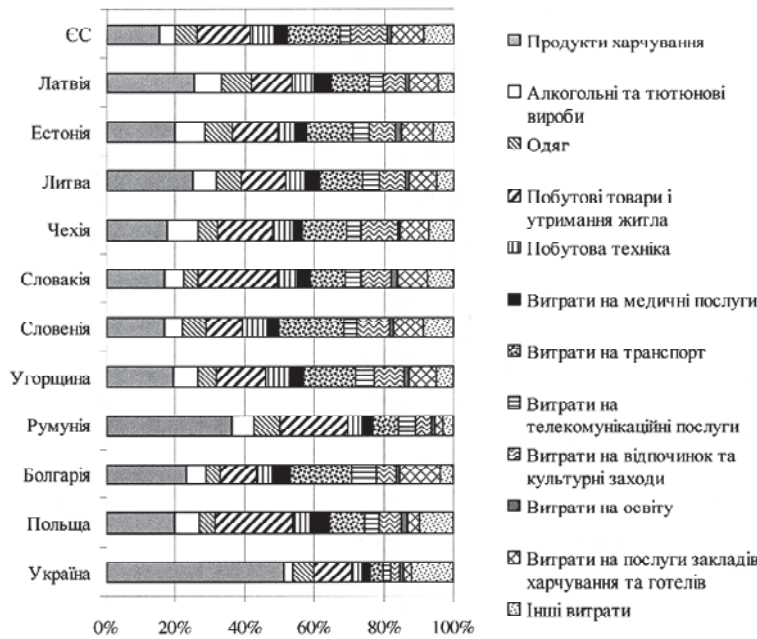

Рис. 5. Структура споживчих витрат у різних країнах світу у 2007 р.

ситуація підтверджує наші попередні висновки щодо низького рівня інноваційного розвитку національної економіки, а також вказує на певну неадекватність національної системи статистичного моніторингу.

Наступним кроком нашого дослідження слід вважати виявлення основних сфер забезпечення макроекономічних результатів функціонування національної економіки, які ми тісно пов'язуємо зі зростанням життєвого рівня населення. Саме на підприємства цих сфер ми будемо намагатися орієнтуватися у майбутньому, так як ці сектори національної економіки визначають значною мірою загаль-

ну динаміку соціально-економічного розвитку України. Враховуючи той факт, що на рис. 6 нами представлена частка валової доданої вартості валового випуску продукції, ми спробували більш детально дослідити вказане значення. Вважаємо, що загальне уявлення про рівень прогресивності функціонування промислового комплексу України можна отримати на основі порівняння галузевої структури валового випуску продукції та валової доданої вартості, фактично деталізувавши згаданий вище показник (рис. 7).

Таким чином, наведена на діаграмі інформація засвідчує, що переробна промисловість, яка забезпечує близько 39% валового випуску продукції станом на 2007 р., формує тільки 23% валової доданої вартості, що засвідчує низький рівень якості продукції українських підприємств, її недостатній рівень наукової місткості, роботу вітчизняних суб'єктів господарювання не на кінцевого споживача продукції, а як проміжна ланка виробництва закінченого товару у глобальному масштабі. Основна частка валової доданої вартості національної економіки створюється у переробній промисловості, у торгівлі та побутових послугах та інших видах економічної діяльності.

На базі вказаних основних орієнтирів ми проаналізували обсяги реалізованої продукції промислових підприємств України, що у першому наближенні дозволило нам виділити галузі національної економіки, що будуть покладені в основу наступних емпіричних досліджень та узагальнень. Динаміка і структура реалізованої промислової продукції у 2004—2007 рр. представлена на рис. 8.

Отже, фактично три основні галузі національної промисловості станом на 2007 р. формують динаміку національного промислового розвитку, визначаючи значною мірою валовий національний продукт країни: виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (частка 20,8%), металургійна промисловість та виробництво готових металевих виробів (частка 29,7%), машинобудування (частка 18,5%). Фактично, структура реалізованої продукції залишалася стабільною протягом аналізованого періоду, що свідчить про її усталеність і відсутність реформ національної економіки.

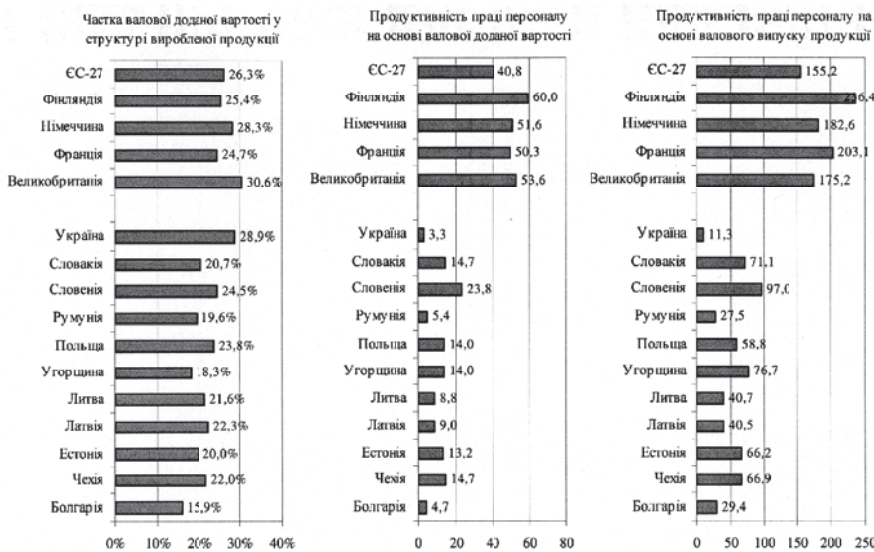

Рис. 6. Індикатори промислового розвитку окремих країн у 2007 р.

Рис. 7. Структура пропорції національної економіки в 2007 р.

Рис. 8. Структура реалізованої промислової продукції в Україні в 2005–2007 рр.

ВИСНОВКИ

Зважаючи на сучасний рівень розвитку економіки України, вважаємо, що визначати в якості стратегічних пріоритетів розвитку досвід організації провідних економічних держав світу є завчасним. Досягнення хоча б приблизно порівнюваних пропорцій та макроекономічних результатів у прогнозованому майбутньому є нереальним, саме тому ми в якості пріоритетних напрямків розвитку визначаємо досвід розвитку економічних систем окремих держав ЄС, а саме країн найнижчого рівня розвитку.

Загальносвітова тенденція зміни фінансових потоків протягом 2005–2007 рр. засвідчує прискорення інтеграційних процесів, так як постійно зростають масштаби прямого інвестування. Поступово зростає частка капіталопотоків, спрямованих до країн, що розвиваються (середньорічний темп зростання притоків капіталу у такі регіони становить 25,7%, а зростання чистого сальдо — 11,9%). Хоча слід відзначити, що найшвидшими темпами зростає чисте

сальдо прямих іноземних інвестицій у країні з перехідними економічними системами, до числа котрих відноситься і Україна. Вважаємо, що зростання прямих іноземних інвестицій в нашу державу до рівня Російської Федерації виступає однозначним позитивним фактом, так як свідчить про прискорення інтеграції до світового співтовариства. Разом з цим економічна система РФ значно перевищує національну економіку за масштабами діяльності, ресурсною забезпеченістю, прогресивністю сформованої структури промисловості тощо. Сальдо прямих іноземних інвестицій за групою розвинутих країн, до яких ми віднесли США, ЄС, Китай та Японію, характеризується стабільним дефіцитом протягом 2005–2007 рр., тобто відтоки перевищують притоки у середньому на 19,03%. Винятком є лиш динаміка інвестицій в Китай, яка характеризується стабільністю (навіть за сучасних умов фінансової кризи загальносвітового масштабу).

Література:

1. Білорус О.Г., Лук'яненко Д.Г. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія. — К.: КНЕУ, 2001. — 733 с.
2. Донець Л.І. Підприємництво в умовах трансформації економіки в Україні: Мотивація, маркетингова орієнтація, ефективний менеджмент: Монографія. — Донецьк: Джерела, 1999. — 344 с.

3. Експортний потенціал України на російському векторі: стан і прогноз: Монографія / За ред. Пирожкова С.І., Сухорукова А.І. — К.: НІУРВ, 1998. — 168 с.

4. Янік В. Ефективність формування і розвитку підприємництва в умовах трансформації економіки постсоціалістичних країн: Монографія. — Львів: Видавничий дім "Панорама", 2001. — 301 с.

5. Global Economic Prospects. Managing the Next Wave of Globalization. — Washington: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2007. — 28 p.

6. Hans Uldall-Poulsen, Nicolai Sederberg-Olsen. Global Benchmark Report 2007. Ready for globalisation? — Copenhagen: Published by Dansk Industri, 2007. — 104 p.

7. Innovation Management and the Knowledge — Driven Economy. — European Commission Directorate-general for Enterprise. — ECSC-EC-EAEC Brussels-Luxembourg, 2004. — 164 p.

8. Science, technology and innovation in Europe. — Luxembourg. Office for official publications of the European Communities, 2007. — 139 p.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2009 р.